

Олександра Єгорова
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова м. Київ

Громадянське виховання як спеціальний напрям позашкільної освіти

У статті висвітлюються теоретичні аспекти і значення громадянського виховання у його вузькому значенні на сучасному етапі та аналізується передовий досвід та успішні практики позашкільної освіти у США у галузі громадянської освіти і виховання. Обґрунтовується громадянське виховання у позашкільній освіті США як системний об'єкт у змістовому і процесуальному його аспектах, що має на меті формування національних, загальнолюдських цінностей, громадянської активності та компетентностей, необхідних особистості у XXI столітті.

Встановлено, що громадянське виховання є одним з пріоритетним напрямків шкільної і позашкільної освіти у США і є перспективним напрямком для позашкільної освіти України.

Ключові слова: позашкільна освіта, громадянська освіта, громадянське виховання, компетентності XXI століття, навчання громадянськості, патріотичне виховання, залучення у демократію.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Завдання розробки рекомендацій щодо реформування і розвитку системи позашкільної освіти в Україні та розвитку громадянського і патріотичного виховання на сучасному етапі на основі досвіду та кращих практик США включає аналіз та порівняння стану позашкільної освіти у сфері громадянського (патріотичного) виховання як особливого напрямку позашкільної освіти в обох країнах.

Перш за все зазначимо, що питання розвитку громадянського виховання загалом, позашкільної освіти зокрема, тісно пов'язані з окремим напрямом педагогічної науки та практики – громадянським вихованням. Відомо, що це було і є однією з найхарактерніших особливостей позашкільної освіти у США.

Мета статті з'ясувати теоретичні аспекти і значення громадянського виховання, проаналізувати передовий досвід позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні напрям «громадянське виховання» (civics) набув великої актуальності на теперішній момент, коли актуалізується проблема формування громадянської компетентності сучасних дітей і молоді. Для вирішення цього завдання багато уваги приділяється вивченню досвідів і успішних світових та національних практик інших країн, зокрема США.

Встановлено, що на сучасному етапі у США громадянську освіту розглядають достатньо широко. На думку Т. Вагнера, одного з директорів групи зі Зміни Лідерства при Школі розвитку освіти Гарвардської аспірантури, між навичками, необхідними в глобальній економіці і тими навичками, які сприяють безпеці і процвітанні демократії є «конвергенція» [1].

У звіті «Хранитель демократії» (The Guardian of Democracy) на базі різних досліджень доводиться, що громадянська освіта «не просто пропagaє знання і навички з громадянськості, але і сприяє навчанню «компетентностей XXI століття» [2].

У праці «Важливий момент: навчання в коледжі і майбутнє демократії» («Crucible Moment: College Learning and Democracy's Future») вказується, що: «Соціально міцна і економічно розвинута американська демократія... потребує знаючих, залучених, відкритих і соціально відповідальних людей, які віддані загальному добру і практикують демократію... громадянська освіта потребує бути інтегруючим компонентом кожного рівня освіти, від школи до аспірантури, через усі дисципліни» [1].

Національна робоча група з громадянської освіти і демократичного залучення (The National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement) формулює такі завдання щодо громадянської освіти у освітній системі США, як: відновлення фундаментальних принципів громадянської і демократичної місії шкіл; зміна парадигми сучасного національного громадянського виховання як пріоритетного напрямку освіти; створення сучасної програми громадянської освіти з врахуванням взаємозалежності США та глобальної спільноти, історичного і сучасного розуміння демократичних цінностей; залучення різних точок зору і думок різних верств населення, фокус на колективне вирішення громадянських

проблем; спрямованість на вищі рівні громадянського виховання, навичок, цінностей в кожного учня і студента вузу [1].

У той же час Катерина Попадюк вказує, що Національна Рада з громадянського виховання США (NCSS), професійна асоціація освітян у галузі громадянського виховання у світі і «парасолькова організація», що об'єднує організації у 50 штатах Америки і 69 організацій з інших країн, першочерговим завданням громадянського виховання вважає допомогу учням і студентам приймати «прозорі і виважені рішення для громадського добробуту як громадяни культурно різноманітного, демократичного суспільства у взаємозалежному світі» [4, 5].

Тобто є розуміння необхідності зберігати і передавати спільні цінності та ідеали, важливої ролі громадянського виховання у цьому процесі, потреби пристосувати програми до сучасних потреб. Саме позашкільна освіта може допомогти в цьому, сприяти пізнанню себе, інших, вихованню толерантності, бути відкритому до нового, здатності співпрацювати з різними людьми.

Таким чином, у сучасній педагогічній науці ми можемо виокремити два підходи до змісту поняття громадянське виховання. По-перше, вузьке значення як викладання окремого шкільного предмета. По-друге, широке значення як процес і результат підготовки підростаючого покоління. Щодо предмету нашого дослідження, то ми маємо на увазі громадянське виховання у широкому розумінні як особливий напрям позашкільної освіти.

Виявлено, що програма громадянського виховання у США має широкий зміст і включає питання формування навичок критичного мислення, знання не тільки історії, але історичного і соціологічного розуміння демократичних рухів у США і за кордоном. Також вона підкреслює важливість розуміння джерел ідентифікації особистості.

Водночас дана програма окрім знання політичної і державної систем і механізмів їх роботи і демократичних принципів, містить ще і дебати стосовно застосування.

Враховуючи вищезазначене, Отто Бауер стверджував, що уявлення про націю і етнічність асоціюються з іншими уявленнями і почуттями, які переносяться на наше уявлення про націю. Тоді етнічність, нація – асоціюється з уявленнями про «Я – людина», а національність – це форма індивідуальності. Важливим є вплив на громадянські цінності таких навичок як: критичне мислення, аналіз інформації, збір і оцінка декількох джерел, пошук залучення та показ інформації з різних кутів зору, деліберації і знаходження точок дотику [6].

Аналізуючи питання громадянського виховання, особливу увагу у працях Ч. Тейлора приділено мультикультуралізму і політику визнання, зокрема «спільне почуття приналежності, яке походить від національної ідентичності, розвиває відносини ... довіри» [7].

У Програмі громадянської освіти і залучення в демократію 21 століття (A Framework for Twenty-First-Century Civic Learning and Democratic Engagement) наголошувалося на таких компетентностях, як: здатність до прийняття рішень і ефективної співпраці в колективі та громаді, повага до інших культур, толерантності.

Також зазначаються цінності, які повинна привити громадянська і історична освіта: повага до свободи і людської гідності, відкритість, емпатія, толерантність, відповідальність за загальне добро, справедливість, етична доброчесність, рівність. Окрема увага приділяється такій категорії як «дії в колективі», а саме: компроміс і взаємоповага, вирішення громадських проблем з участю різних сторін, інтеграція знань, навичок і цінностей в дії, моральна поведінка, орієнтація в політичних системах і процесах [1].

Встановлено, що набором програмних стандартів для викладання громадянського виховання, укладених членами Національної Ради з громадянської освіти (NCSS) є: «культура; час, безперервність і мінливість; люди, місця, середовища; індивідуальний розвиток та ідентичність; особи, групи та інституції; влада, владні структури і управління; виробництво, розподіл і споживання; наука, технологія і суспільство; глобальні зв'язки; громадянські ідеали і практика» [8].

Варто додати, що ця організація впроваджує програму Коледж, Кар'єра і Громадське життя (ККГ) (The College, Career and Civic Life (C3)) при навчанні соціальним наукам (social studies) [8].

Зауважимо, що потрібно пам'ятати: освітнє середовище постійно змінюється відповідно до ситуації і потреб часу. Аналіз джерел та інформації показав, що на сучасному

етапі змінюється зміст навчання громадянської освіти у США. Так, у рамках предмета з громадянської освіти до інформації про різні гілки влади та інформації про історію Америки, додали ще матеріали про політичну систему держави і шляхи впливу на неї, культурний і глобальні контексти демократії та принцип дієвої демократії.

Секретар Департаменту освіти США Арне Дункан (Arne Duncan) і колишня суддя Верховного суду США Сандра Дей О'Коннор (Sandra Day O'Connor) підкреслили, що для того, щоб громадянське виховання стало більш привабливим і цікавим, воно не повинно залишатися на рівні «бабусиноного громадянське виховання» («grandmother's civics»), а йти вперед, розвиватися відповідно до вимог часу [9].

Арне Дункан на конференції «Освіта і Civics для демократії в цифровий час» (I-Civics Educating for Democracy in a Digital Age conference) у 2011 р. наголосив, що на порядку дня – перебудова і переформатування громадянського виховання [3].

Таким чином, тепер часто звучить не просто громадянська освіта як предмет, а громадянське виховання і залучення в демократію. Тобто навчання і підготовка учнів до участі у громадському і демократичному житті, «забезпечуючи можливості для розвитку знань громадської освіти і навичок... через навчання і практику» та інтегрування цих знань в інші предмети» [6]. Отже, заходи з дієвої демократії розглядаються як пріоритетні, що повністю співвідносяться з позашкільною освітою.

З'ясовано, що в Америці громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти реалізується шляхом викладання громадянської освіти як окремого навчального предмета у старших класах, а також через позашкільні програми і заходи.

Перед детальним аналізом практик і видів педагогічної діяльності у сфері громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти вважаємо за доцільне навести характеристику принципів його організації у США.

Встановлено, що у американських наукових і навчальних джерелах, в умовах конституційної демократії під громадянським вихованням розуміють виховання суспільно активних громадян для підтримання та зміцнення самоврядування як основи участі у справах спільноти, держави, нації.

Вважаємо за доцільне зазначити, що галузі громадянського виховання є об'єктом особливої уваги та обговорення у сучасному світовому й українському суспільстві, зокрема широкого кола педагогічної громадськості. За роки Незалежності України, особливо за останні часи, з'явилося чимало публікацій у педагогічних виданнях.

Дослідження громадянського виховання загалом, зокрема у позашкільній освіті, безпосередньо пов'язані з низкою загальнодержавних законодавчих актів, що стосуються зміцнення суверенітету й незалежності України, забезпечення прав і свобод людини, поглиблення демократії та народовладдя, розбудови правової держави. Такі положення мають визначальний правовий державний та науково-методологічний характер для здійснення гуманізації освіти. Серед них: Закон України «Про освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Концепція національної системи освіти, Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття», Концепція національного виховання, Концепція демократизації українського виховання, Концепція позашкільної освіти та виховання, проект Концепції громадянської освіти в школах України, проект Концепції громадянської освіти та виховання в Україні (2013 р.), Концепція сучасного українського виховання, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді і Заходи щодо її реалізації.

Таким чином, сьогодні в Україні створено нормативно-правову базу функціонування громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти.

Слід відмітити і теоретичні напрацювання, наукові ідеї з питань громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти.

Основи американського досвіду громадянського виховання і можливість його адаптації в Україні досліджували такі освітяни і науковці: П. Вербицька, О. Войтенко, Я. Гурнікевич,

О. Дем'янчук, В. Дубровський, О. Жадько, О. Заболотна, Ю. Іщенко, О. Клонцак, О. Кукла, Т. Лаворік, Ю. Плиська, Л. Пономаренко, О. Пометун, К. Попадюк, В. Сухіна та ін.

Л. Пономаренко порівнюючи філософію освіти, ментальність та «ядерні» цінності в Україні і США робить висновки, що демократії треба вчитися і що це навчання «найбільш природньо у школі, де зосереджено багато людей, дітей, батьків, педагогів, де є можливість залучати учнів до позашкільної діяльності, створювати клуби і асоціації. А позашкільля повинно продовжувати те, чого діти навчаються у школі» Ponomarenko [10, 142-148].

Проф. В. Сухіна вважає, що в Україні на сучасному етапі пошуку національної ідентичності, громадянськості та реформування освіти стало очевидною потребою виховання ідентичності і громадянськості з дитинства. Потрібно ставити виховання особистості, громадянина на основоположне місце, через те, що «людина може стати зрілою тільки через громадянське бачення світу, через оцінку навколишнього світу з позицій власної активності і відповідальності» Sukhina [11, 187– 193].

Доктор філософії Ю. Іщенко провів філософський аналіз питань адаптації в Україні закордонного освітянського досвіду і вважає, що його освоєння висуває таку передумову як толерантність і критичне ставлення до нього, наголошуючи: «Ціннісно-нормативне узгодження досвідів потребує критичної рефлексії, благодатним ґрунтом для зростання якої може бути лише діалогове спілкування і обмін досвідом... спільне толерування, визнання.... ідеалів єдності навчання і виховання громадян своєї країни» Ishenko [12, 9-14]. Водночас вчений вказує, що це необхідно враховувати в сучасних умовах глобалізації і втрати багатьма людьми своєї національно-культурної ідентичності.

Аналізуючи громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти, слід відмітити, що у США особлива увага приділяється питанню його реалізації. Так, унікальною програмою громадянського виховання є навчання через служіння (learning through service), яка інтегрує навчання з проектами, участю у проектах громади.

У рамках цієї програми учні середньої і старшої школи повинні відпрацювати приблизно 50 год. на рік в проектах громади. Водночас, у штаті Меріленд ця цифра становить 75 год. протягом навчання у старшій школі.

Колишній вчитель англійської мови у старшій школі штату Меріленд, а наразі дослідник К. Мегейрі (Kathy Megyeri) у своїй книзі «Історія навчання через служіння і його вимоги в Меріленді» («History of the Service-Learning It Requirement in Maryland») ділиться стратегіями впровадження елементів навчання через служіння у щоденну діяльність педагогів.

Серед них виділяє: написання творів з обґрунтуванням потреби у проектах; розробку усного історичного або дослідницького проекту на тему громадських ініціатив; написання листів-подяк батькам і старшим людям, які позитивно вплинули на учнів; листи відомим людям з проханням надати речі для благодійних ярмарок чи аукціонів; листи-поради молодшим учням про те, як досягти успіху у старших класах школи чи коледжу; підготовку молодшим учням рекомендацій щодо дитячих книг чи написання дитячих творів для них; пожертва книг у бібліотеку початкової школи; написання листів до редакторів і написання прохань до місцевих, держаних і федеральних службовців про місцеві проблеми; вивчення творів, які включають елементи громадянської освіти «Миші, люди та квіти для елджерона», «Король Лір», «Вбити пересмішника»; різні форми рефлексії; залучення коштів і публікації як результат використання елементів громадянської освіти [13].

Слід відмітити, що у 2001 р. К. Мегейрі (Kathy Megyeri) приїхала в Київ і ділилася своїм досвідом виховання громадянськості на конференції з громадянської освіти.

Також згідно з національним опитуванням щодо навчання громадянськості (The Nation Report Card) використовують переважно такі засоби: обговорення матеріалів, що вивчали у школі; написання коротких відповідей на запитання, тестування чи загадки; рольові ігри, імітація процесів або розігрування сценки; групові проекти; робота з додатковою літературою; праця в бібліотеці; дискусія; написання розгорнутих відповідей на завдання; участь у дебатах чи панельних дискусіях; написання звітів; підготовка учнями доповіді для класу; написання листів, щоб висловити позицію чи допомогти вирішити проблему в

громаді; поїздка чи похід; запрошення доповідачів зі сторони [14,15].

Варто додати, що на допомогу вчителям позашкільної і шкільної освіти у США створено багато ресурсів з громадянської освіти, історії США, які також включають розробку матеріалів і уроків в рамках цих дисциплін.

Одним з найкращих і найбільших з них є Ресурсний центр національної історії (National History Education Clearinghouse), Національний архів і Адміністрація записів (National Archives and Records Administration), Центр громадянської освіти (History and Social Study Education) тощо [198]. В мене до сих пір збереглися незабутні враження від відвідування Національного архіву у м. Вашингтон, США, де зберігаються і виставлені для огляду відвідувачами найважливі державні документи – Декларація про незалежність і Конституція і де в цікавій та ігровій формі можна довідатися навіть про походження різних відомих людей, а разом з тим про історію цієї країни і народу.

Встановлено, що архіви і музеї є потужними ресурсами, які відіграють дуже важливу роль у громадянському вихованні. Завдяки їхнім цікавим програмам й інтерактивним експозиціям для дітей і молоді, у них пробуджується інтерес до історії, минулого, прививається шанобливе ставлення до історичних документів, до історії, а це на думку одного з німецьких філософів є джерелом любові до своєї країни, батьківщини.

Висновки. Таким чином, сучасні педагогічні форми громадянського виховання сприяють формуванню не тільки формуванню свідомих, активних і відповідальних громадян, але і соціальних компетентностей учнів і активній участі в соціальному житті, розвивають навички критичного мислення, дискусії, співробітництва, переговорів, прийняття рішень, взаємодії з представниками влади, однолітками, батьками, громадою, медіа.

Впродовж всієї своєї майже двохсотлітньої історії позашкільної освіти США тема громадянського виховання була червоною ниткою і на сьогодні цей досвід міг би бути корисним для впровадження у шкільну і позашкільну освіту в Україні. Так, зважаючи на завантаженість національної шкільної програми, наші позашкільні заклади могли б бути дуже корисними в цьому плані і могли б впроваджувати навчання елементам громадянського виховання у своїх гуртках і програмах та виховувати громадян через власний приклад педагогів-позашкільників. Тому, вважаємо доцільним проведення подальшої теоретико-методичної розробки питання громадянського виховання як важливого напрямку позашкільної освіти.

Джерела і література:

1. The National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement / A Crucible Moment: College Learning and Democracy's Future // Association of American Colleges and Universities. – Washington D. C., 2012. – 98 p.
2. Gould J. Guardians of Democracy: The Civic Mission of Schools / J. Gould // Philadelphia: Lenore Annerberg Institute of Civics of the Annenberg Public Policy Center, Campaign for the Civic Mission of Schools. – Philadelphia, 2011. – 159 p.
3. Advancing Civic Learning and Engagement in Democracy : A Road Map and Call to Action / U.S. Department of Education, Office of the Under Secretary, Office of Postsecondary Education. – Washington D. C., 2012. – 40 p.
4. Попадюк К. Особливості та адаптація американського досвіду у сфері громадянської освіти та виховання / К. Попадюк // Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід : матеріали І наук.-практ. конференції, 19 червня 2013 р. / Нац. ун-т «Острозька академія», Громадська організація «Центр демократичного лідерства»; [відп. ред. О. С. Батіщева]. – Острог, 2013. – 234 с.
5. Попадюк К. Становлення громадянської освіти в Україні. Погляд на проблему / К. Попадюк ; упор.: Н. Вяткіна // Використання західного досвіду у шкільній освіті України. – К. : Абрис, 2002. – 184 с.
6. Bauer O. The Question of Nationalities and Social Democracy / O. Bauer // University of Minnesota Press. – Minneapolis–London, 2000. – 489 p
7. Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://elplandehiram.org/documentos/JoustingNYC/Politics_of_Recognition.pdf
8. National Council for the Social Studies (NCSS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.socialstudies.org/about>
9. Duncan A., O'Connor S. Civics Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thedailybeast.com/articles/2011/07/01/icivics-sandra-day-o-connor-and-arne-duncan-on-civics-education-online.html>
10. Пономаренко Л. Ментальність, ядерні цінності та філософія освіти в Україні і США / Л. Пономаренко // Американська філософія освіти очима українських дослідників / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р. – Полтава: ПОІППО, 2005. – С. 142–148.

11. Сухіна В., Шапаренко О. Про досвід США у громадянському вихованні / В. Сухіна, О. Шапаренко // Американська філософія освіти очима українських дослідників / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р. – Полтава: ПОІППО, 2005. – С.187–193.
12. Іщенко Ю. Філософський аналіз питань адаптації закордонного освітянського досвіду // Антологія адаптованого досвіду або для чого існують програми освітніх обмінів. – Рівне, 2004. – С. 9–14.
13. Megyery K. History of the Service-Learning It Requirement in Maryland. – University of Nebraska Omaha, 1997. – 5 p.
14. The Nation's Report Card / History, Geography, and Civics at Grade. – 2015 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://nces.ed.gov/whatsnew/commissioner/remarks2015/04_29_2015.asp
15. The National Assessment of Educational Progress (NAEP) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://nces.ed.gov/nationsreportcard>

References:

4. Popadyuk K. Specificity of the adaptation of the American information in the sphere of civic education and upbringing/ K. Popadyuk // Actual problems of civic education and upbringing: Ukrainian and foreign experiences: materials of the I scientific and practical conference, 19 June 2013 / National. Univ. "Ostrozka Akademia", NGO "Center for Democratic Leadership"; [Ed. O. S. Batishcheva]. - Ostrog, 2013. - 234 p.
5. Popadyuk K. The formation of the civic education in Ukraine. A glance at the problem / K. Popadyuk; N.Vyatkina // Implementation of western experiences in school system of Ukraine. - K.: Abris, 2002. - 184 p.
10. Ponomarenko L. Mentality, Nuclear Values and the Philosophy of Education in Ukraine //Ponomarenko L.// American Philosophy of the Education Through Ukrainian Researchers / Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 22 December 2005. - Poltava: POIPPO, 2005. - P. 142-148.
11. Suhina V., Shaparenko O. About the US experiences in civic education / V. Sukhina, O. Shaparenko // American Philosophy of the Education Through Ukrainian Researchers / Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 22 December 2005 p. - Poltava: POIPPO, 2005. - P.187-193.
12. Ischenko Y. Philosophical analysis of questions of adaptation of foreign educational experience // Anthology of adapted experience or for what there are programs of educational exchanges. - Rivne, 2004. - pp. 9-14

Александра Егорова. Гражданское образование как особенное направление внешкольного образования.

В статье освещаются теоретические аспекты и значение гражданского воспитания, в его узком смысле, на современном этапе и анализируется передовой опыт и успешные практики внешкольного образования в США в области гражданского образования и воспитания. В статье определяется использование гражданского образования в его широком смысле, обосновывается гражданское воспитание во внешкольном образовании США как системный объект в содержательном и процессуальном его аспектах, целью которого является формирование национальных, общечеловеческих ценностей, гражданской активности и компетентности, необходимых личности в XXI веке. Выяснено что этими навыками является интеграция знаний, навыков и ценностей, способности критического мышления, навыки достижения компромисса и взаимоуважения, решения общественных проблем с участием разных сторон, ориентация в политических системах и процессах.

Определено, что гражданское воспитание является одним из приоритетным направлений школьного и внешкольного образования в США и является перспективным направлением для внешкольного образования Украины.

Ключевые слова: внешкольное образование, гражданское образование, гражданское воспитание, компетентности XXI века, обучение гражданственности, патриотическое воспитание, вовлечение в демократию.

Oleksandra Yehorova. Civic Education as a Special Direction of Afterschool Education.

The article covers the theoretical aspects and importance of civic education in its narrow sense at the present stage and analyzes the best experiences and successful practices of afterschool education in the United States in the field of civic education and upbringing. It also reveals about the broad consideration of civic education in the USA, civic education in afterschool education of the United States is substantiated as a systematic object in its substantive and procedural aspects, which aims to form national, universal human values, civic activity and competencies required for the personality to obtain in the XXI century. It is found out that these skills are : the integration of knowledge, skills and values, critical thinking, the skills of achieving compromise and mutual respect, solving social problems involving different sides, orientation in political systems and processes.

It has been established that the civic education is one of the priority areas of school and out-of-school education in the United States and is a promising area for afterschool education in Ukraine.

Key words: afterschool (out-of-school) education, civic education, civic upbringing, the XXI century competences, teaching citizenship, patriotic education, involvement in democracy.